

Jarosław Poliszczuk

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

САКРАЛЬНА СУТНІСТЬ ПОЕЗІЇ ЄВРОМАЙДАНУ

The Sacred Essence of Euromaidan Poetry

ABSTRACT: The article represents research into poetry written during the Revolution of Dignity (2014). Such artistic texts are analyzed as a kind of phenomenon of contemporary literature. These are the poems of famous authors or even amateurs, united by a common sacred code. They appeal to the patterns and archetypes of the collective consciousness of Ukrainians. In the poetry of Euromaidan the researcher underlines two types of sacralization, which can be conditionally called masculine and feminine (paternal and maternal). The masculine type of this process realizes a symbolic projection of the figure of Jesus Christ. This symbol emphasizes the determination of the act, active attitude, the idea of fighting for the truth, as well as the willingness to sacrifice their own lives for the common good. The feminine version of the process of sacralization is the Virgin Mary. This image appeals not to the heroic act, but to its emotional reflection, more specifically – the suffering, pain, traumatic experience of the victim. It corresponds to the archetypal image of the Mother of God, the Suffering Mother, who sacrifices her own son to death and cries for him later. The embodiment of the Christian sacrum in the poetry of the Maidan testifies to the fidelity to both European and Ukrainian traditions.

KEYWORDS: Maidan, poetry, sacrum, symbol, image, emotional reflection

Ідеї Майдану

Революція гідності, яку називають також Євромайданом, стала істотною віхою в сучасному суспільному та культурному житті України. Ця знакова подія радикальним чином змінила геополітичні орієнтації українського соціуму, але також з усією гостротою поставила питання про спільні цінності, що є необхідною умовою консолідації нації та формування національної ідентичності. Вона сколихнула різні верстви суспільства й спонукала реакцію в межах політичного, соціального, медійного тощо дискурсів.

Революція гідності припала на період листопада 2013 року – лютого 2014 року. Дослідники звертають увагу на відкритий характер цієї події, адже вона завершилася відносним компромісом: попри зміну політичних еліт, реалізувати

провідні ідеї Євромайдану вдалося лише частково¹. Усе ж сучасні історики кваліфікують Революцію гідності як подію переломного значення: вона була боротьбою за цінності, як твердить Ярослав Грицак²; саме ціннісний аспект сформував ідею Майдану й визначив великий потенціал суспільного спротиву.

Мотиви свободи, гідності, боротьби, що стали провідними в риторичі Майдану, апелюють, з одного боку, до демократичної традиції українства (зокрема, до міфологізованої козацької вольниці), проте з іншого, – до ліберальної ідеології Заходу, Європи, сприйнятої як цивілізаційна перспектива для посткомуністичного суспільства. Відтак, випадає визнати Революцію гідності знаменною не тільки в масштабі України. Закордонні вчені акцентують на її загальних якостях, що характерні не лише для постколоніальної країни з радянським минулим, а й для ряду подібних країн регіону, та й Східної Європи в цілому³. Це схиляє до думки, що досвід Майдану не лише феноменальний, він містить і типові ознаки геополітичної реальності цього регіону.

Слушно також сприйняти Євромайдан як своєрідний відправний пункт у процесі набуття Україною суб'єктності. Адже упродовж короткого часу відбулося радикальне зрушення в суспільній свідомості, де нарешті провідну позицію отримала проактивна опція, на відміну від нечіткої та консервативної пострадянської, що тривалий час стримувала енергію розвитку України. Як вважає Микола Рябчук, «розщеплена, неконсолідована національна ідентичність» суперечить сприйняттю України як засадничо іншого, приналежного до європейського, а не євразійського цивілізаційного кластера, вона спонукає, навпаки, до стереотипного погляду на країну як своєрідну «недо-Росію»⁴, досі дезорієнтовану в самоідентифікації й загальмовану в розвитку. Польська дослідниця Агнешка Матусяк вважає Євромайдан властивим переходом, зокрема, унаочненням деколонізаційного процесу. Вона твердить, що ця подія оприявнює перехідний стан колективної свідомості українців, має характер «деколонізаційного перевороту», що каталізує ситуацію деколоніальності, передовсім у сфері знання та буття⁵.

¹ P. Pietnoczka, *Scena polityczna po Euromajdanie*, [w:] *Ukraina – czas przemian po rewolucji godności*, red. A. Furier, Poznań 2017, s. 376-403; *Ukraina po (Euro)majdanie. Od autorytaryzmu do protodemokracji*, red. A. Stelmach, L. Hurska-Kowalczyk, Toruń 2016.

² Я. Грицак, *Революція цінностей*, [y:] # *Euromaidan. History of the Making*, ed. V. Kadygrob, K. Taylor, Київ 2014, с. 16-23.

³ M. Shore, *The Ukrainian Night: An Intimate History of Revolution*, New Haven 2017; S. Zhuk, *Ukrainian Maidan as the Last Anti-soviet Revolution, or the Methodological Danger of Soviet Nostalgia (Notes of an American Ukrainian Historian from Inside the Field of Russian Studies in the United States)*, "Ab Imperio" 2014, nr 3, p. 195-207; *Ukraine's Euromaidan. Analyses of a Civil Revolution*, Stuttgart 2015.

⁴ М. Рябчук, *Долання амбівалентності. Дихотомія української національної ідентичності – історичні причини та політичні наслідки*, Київ 2019, с. 184-185.

⁵ Авторка пише, що Майдан „odczytuje w charakterze ‘przewrotu dekolonialnego’, katalizującego przejście ku sytuacji dekolonialności, tj. dekolonizacji wiedzy i bycia”. Див.: А. Матусіак, *Wyjść z milczenia. Dekolonialne zmagania kultury i literatury ukraińskiej XXI wieku z traumą postkolonialną*, Wrocław 2019, с. 27.

Таким чином, дискурс Революції гідності виявляє низку ідей, які стали ключовими для України в ситуації геополітичного роздоріжжя. Найважливіші з них – ідеї гідності, індивідуальності, свободи думки та слова – корелюють із актуальними трендами цілого регіону. Вони утворюють європейські аспірації українців та засвідчують ціннісні настанови учасників протестів. Водночас апелювання до моральних чеснот не можна не пов'язувати з християнською традицією Європи, яка також міцно закорінена в українській культурі.

Емоційний відгук події

Поезія Революції гідності – оригінальний об'єкт аналізу в кількох аспектах. По-перше, вона стала раптовим, багато в чому *спонтанним* відгуком на визначну подію, і в цьому значенні втілила типові настрої свого часу, тобто може бути оцінена як людський документ, що віддзеркалює тривожні події зими 2013-2014 років⁶. Сьогодні можемо відчитувати емоційно-чуттєві домінанти того часу: настрої радісного піднесення, консолідації, ейфорії, сили маси, пафосу боротьби, проте також тривоги, страху, туги, безнадії. Характерно, що поезія Майдану творилася двома мовами – українською та російською. Однак саме українськомовна версія мала перевагу в пізніших публікаціях. У поодиноких спробах критичної інтерпретації поезії Майдану (а системний аналіз цього явища ще чекає свого дослідника) наголошуються оригінальні емоційно-експресивні чинники, що відображають різні індивідуальні та колективні враження протестувальників⁷.

По-друге, така поезія – продукт **популярної культури**. Відомо, що вірші Євромайдану нерідко поставали під час гарячих подій, під безпосереднім враженням, як жива рефлексія учасників протистояння. Величезне значення для поширення майданної лірики мали соціальні мережі (передовсім Facebook), оскільки саме в них подавалися первісні варіанти текстів, також через ці мережі популяризувалася така творчість. У багатьох випадках вірші в першій редакції презентували як анонімні, і лише пізніше було встановлено їхнє авторство, а подекуди таке авторство не відоме й досі. До речі, революція спонукала до творчості багатьох людей, які без цього виклику навряд чи вдалися б до творчості; вона сприяла входженню в літературу цілого грона молодих авторів, що завдяки презентації

⁶ К. Родик, *Атипова література. Як 2014-й рік позначився на книжковому ринку*, «Україна Молода» 2015, 17 березня, [у:] <http://www.umoloda.kiev.ua/number/2624/164/92261/> (02.05.2022).

⁷ Див. про це: О. Haleta, *Mined Words: An Un-Imaginable Reality and the Search for a New-Language in the Poetry of Maidan*, [in:] *Cossacks in Jamaica, Ukraine at the Antipodes. Essays in Honor of Marko Pavlyshyn*, ed. by A. Achilli, S. Yekelchuk, D. Yesypenko, Boston 2020, p. 618-638; Г. Горішна, *Лірика Майдану у контексті української революційної поезії*, [у:] «Літературознавчі студії» 2016, вип. 47, с. 71-80; К. Jakubowska-Krawczyk, *Kody pamięci w tomie Dmytra Pawłyczki „Wірші з Майдану”*, [w:] *Tożsamość ukraińska wobec przemian XVII-XXI wieku*, red. K. Jakubowska-Krawczyk, A. Nowacki, Lublin 2017, s. 227-237; М. Стечик, *Хресна дорога. «П'ятнадцята станція» (поезія Майдану в сакральному вимірі)*, «Науковий вісник Чернівецького університету. Романослов'янський дискурс» 2016, вип. 72, с. 91-98.

своїх віршів у соціальних мережах стали відомими. Із цього погляду вірші Майдану у своїй культурній функції наближаються до сучасного міського фольклору: вони унаочнюють та проблематизують актуальну дійсність, а водночас шукають доступну образну форму для вираження загальної оцінки реальності.

По-третє, специфіка майданної лірики проявляється в тому, що вона адресована **масовому читачеві** (чи також слухачеві). Звідси звертання до традиційних жанрових та образно-риторичних форм. Поети Майдану зазвичай не вдаються до художніх експериментів, натомість досить охоче переймають традиційні форми (певну конвенцію), оскільки в такий спосіб легше установити контакт із читачем. Нерідко вони також апелюють до фольклору або до публіцистичних образних фігур, закладають інтертекстуальні асоціації на підставі загальновідомих цитат класиків чи слоганів.

Ув образному ключі майданної поезії нас зокрема цікавитиме апелювання до **сакральних** тем та образів. Воно, з одного боку, виявляє згадану вище традиційність цієї творчості, її закоріненість у світі християнської символіки та моральності⁸. З іншого боку, сакральна поетика таких творів указує також на ознаки колективної самосвідомості українців у період радикального зриву, тобто свідчить про істотні риси національного самоусвідомлення. До оптики сакрального звертаються й дослідники майданної лірики, як-от Євгенія Кононенко⁹ та Марії Стецик¹⁰, що вказує на слушність цієї дослідницької опції.

Перші антології майданної поезії були укладені та видані вже 2014 року¹¹. Вони одразу ж здобули масову популярність, хоча раніше подібні віртуальні збірки вже з'явилися в Інтернеті – як відповідь на актуальний культурний запит суспільства. Публікація ґрунтовної колективної збірки, впорядкованої Лесею Воронюк на підставі численних розрізнених джерел (зокрема з інтернет-мережі)¹², навіть викликала публічний скандал, пов'язаний з авторським правом. Ця антологія, що становить об'ємом майже 400 сторінок тексту, уперше вмістила під однією обкладинкою твори цілком різних авторів, до того ж,

⁸ Християнська рефлексія характерна для української літератури ще з часів середньовіччя, однак вона активно проявляється також у сучасних текстах. Див. про це: U. Wójcicka, *Między dobrem a złem, czyli staroruskie poszukiwania ideału świętości*, [w:] *Sacrum w literaturach słowiańskich*, red. J. Gotfryd, P. Nowaczyński, Lublin 1997, s. 55-56; І. Набитович, *Kategoria sacrum i художня література*, «Слово і Час» 2009, № 6, с. 27-39; І. Набитович, *Універсум sacrum у в художній прозі (від Модернізму до Постмодернізму)*, Дрогобич – Люблін 2008; І. Бетко, *Містерія відчуження душі від тіла в українській постмодерній прозі*, «Слово і Час» 2013, № 2, с. 46-52.

⁹ Є. Кононенко, *Що засвідчує поезія Майдану*, [у:] *Після падіння тюремного муру. Українська література за роки незалежності: тенденції, проблеми, підсумки (1991-2015)*, Житомир 2015, с. 71-74

¹⁰ М. Стецик, *Хресна дорога...*, с. 91-98.

¹¹ *Материнська молитва. Українки – героям Майдану: поезії*, передмова Т. Череп-Пероганич, Ю. Пероганич, Київ 2014; *Євромайдан. Лірична хроніка [поетична колекція]*, Брустурів 2014.

¹² *Небесна Сотня. Антологія майданівських віршів*, упор. та передмова Л. Воронюк, Чернівці 2014.

публікованих у різних виданнях, у тому також мережевих, які буває непросто ідентифікувати. Як з'ясувалося, окремі автори збірки обурилися з того приводу, що їхні імена не названі. На своє виправдання видавці заявили, що не змогли установити авторство, оскільки вірші були публіковані в Мережі як анонімні. Справді, поширення творів завдяки сучасним медіям було настільки блискавичним, що питання авторства нерідко втрачало актуальність: опубліковані вірші ставали «народними», позбуваючись згадок про їхніх авторів.

Автура основного масиву майданної поезії – це аматори, тобто учасники протесту та їхні близькі. Цей показник добре віддзеркалює масовість майданної творчості, яка була не лише загальнодоступною, а й виражала загальні настрої та мотиви, притаманні учасникам протестних акцій. Очевидно, добре представлено в цьому масиві й творчість професійних літераторів: так, у згаданій вище антології було оприлюднено вірші Юрія Іздрика, Олександра Ірванця, Маріанни Кіановської, Дмитра Лазуткіна, Сашка Лірника, Василя Махна, Дмитра Павличка, Любові Проць, Мар'яни Савки. Окремими виданнями в перший пореволюційний час вийшли індивідуальні збірки майданних віршів Дмитра Павличка¹³, Андрія Бондаря¹⁴, Олександра Ірванця¹⁵ та ін¹⁶. Варто зазначити, що спільними для творів як аматорів, так і для письменників-професіоналів є мотиви боротьби, які стали домінантою в мистецькому дискурсі Революції гідності.

Власне кажучи, творчість Євромайдану починається з поезії: політичні сатири з'явилися в соціальних мережах уже в перші дні масових протестів, а згодом поезія збагатилася іншими жанрами та формами. Окремі фази її розвитку накладаються на етапи протесту: якщо спочатку переважають іронічно-сатиричні настрої, то пізніше з'являється пафос і патетика, а після масової загибелі людей – трагічні рефлексії. Поети-аматори іноді здобувають славу після оприлюднення навіть одного твору: таким є приклад київської студентки Анастасії Дмитрук, яка блискавично стала культовою авторкою, коли в Мережі з'явився музичний кліп на її вірш *Никогда мы не будем братьями*, що був реакцією на несприйняття Майдану в російській суспільній думці. Узагалі, в майданній ліриці виражено різноманітні проєкції культурного досвіду – як індивідуального, так і колективного.

Sacrum i profanum

Поезія Майдану мала на меті мобілізацію активної частини суспільства, через те в ній переважають мотиви спротиву й нескореності, а найбільш поширеним жанровим різновидом є громадянська лірика в її найбільш традиційному розу-

¹³ Д. Павличко, *Вірші з Майдану*, Київ 2014.

¹⁴ А. Бондар, *Пісні пісні. Збірка низької поезії та примітивної лірики*, уклад. О. Стукало, Чернівці 2014.

¹⁵ О. Ірванець, *Пісні війни*, Київ 2014.

¹⁶ *Євромайдан. Лірична хроніка [поетична колекція]*, Брустурів 2014.

мінні. Це означає, що автори рідко орієнтуються на власні суб'єктивні відчуття, натомість віддають перевагу потребі виразити загальні настрої. У цьому значенні майданна лірика є переважно конвенційною, вона не виходить за рамки наперед визначених мотивів та образів, які традиційно вживаються у громадянській поезії. Національно-патріотичний пафос переплітається в ній із пафосом звільнення від пут, ейфорії свободи. Водночас у виборі образних засобів така творчість нерідко сягає до вже добре вироблених зразків радянської поезії: змінюються предмети культу, проте їхнє пафосне сприйняття залишається незмінним. Свого часу про таку конвенційну поезію переконливо писав польський дослідник Міхал Гловіньський: вона є доброю як засіб мобілізації й пропаганди, проте слабка її сторона виявляється в тому, що така творчість гальмує індивідуальні, суб'єктивні інтенції автора, замінюючи їх ритуалізованими формами, що диктовані поетові наперед і не залишають йому вибору:

Podporządkowanie rytuałowi to nie tylko eliminacja wszystkiego, co podmiotowe, to także krańcowa konwencjonalizacja wszelkich środków poetyckich. Zakrepiła, ściśle uregulowana konwencja stała się literackim odpowiednikiem rytuału lub wręcz jednym z jego wcieleń. To przecież rytuał reguluje, co jest dozwolone; to on określa zjawiska poza sferę decorum wykraczające. [...] Poeta [...] musiał niejako z góry podporządkować się pewnym wymaganiom także w sferze poetyki, a więc zrezygnować z posługiwania się własnym głosem¹⁷.

Саме тому в поезії Майдану непросто розрізнити індивідуальні голоси, що губляться в загальному хорі. Ця творчість складається як колективна, вона апелює до певних патернів та архетипів. Звідси нівелювання індивідуальних якостей окремих поетів, переважно професійних творців, імена яких публіці вже добре відомі. Тяжіння конвенції справляє на них такий вплив, що спонукає позбуватися чисто суб'єктивних асоціацій, проте використовувати загальні формули, послуговуватися мовою вулиці й публіцистики, відповідним чином її модифікуючи.

Водночас не можна не зауважити, що поезія Майдану покликана до життя особливою культурною затребуваністю, яка склалася в певний час та в певних умовах. Обставини жорсткого громадянського протистояння, безоглядного виступу проти влади диктували пошук особливої мови, яка була би мовою революції. Загалом лірика Євромайдану може бути кваліфікована як рефлексія *межового досвіду*: як на рівні репрезентації екстремальних вражень, так і на рівні пошуку адекватних художніх засобів для вираження цих вражень. Покликаючись на теорію травматичної пам'яті Кері Карут (Cathy Caruth), Олена Галета закладає подвійну шкалу оцінки для цієї лірики: як «індивідуальної мови» та «колективної терапії» та як процесу надавання сенсу світові, що зазнає

¹⁷ M. Głowiński, *Poezja i rytuał. Wiersze na 60-e urodziny Bolesława Bieruta*, [w:] *Rytuał i demagogia. Trzyście szkiców o sztuce zdegradowanej*, Warszawa 1992, s. 106.

драматичних змін¹⁸. Завдання колективної мобілізації та терапії, звичайно, в цій ситуації видаються надважливими.

У конвенційній поезії необхідною умовою є поділ світу на *sacrum* і *profanum*, у категоріях яких трактується реальність. Таким чином, ідея Майдану набуває сакральної сутності: головну площу столиці України сприймають як місце, в якому розігрується символічне протистояння добра та зла. Сам протест зображено як боротьбу не так із конкретними силами, що захищають політичний режим, як із одвічним злом, уособленням якого є сили влади та інструменти репресій. Учасники ж Революції гідності втілюють сакралізовані чесноти добра, правди, милосердя, любові, що цілком корелюють із християнськими заповідями, а також утверджені в національному характері українців. Один із найстарших поетів, представник покоління шістдесятників Дмитро Павличко, хоча назагал схильний репродукувати пафос радянської поезії, її непримиренний дух (зокрема породжений атеїстичними поглядами), все ж не уникає нагоди підкреслити богонатхненний характер боротьби. Водночас він асоціює українське повстання проти влади з апокаліптичним образом остаточного зіткнення сил Бога й Сатани. Так, у циклі *Пісні свободи* поет пише:

Вставай, Україно! Йде битва остання,
Загине кремлівських владик панування,
Фашизму нового твердиня стара.
Вставай, Україно! Тобі пощастило
Підняти над світом Майдану вітрило,
Як Бога знамення, як голос Дніпра¹⁹.

Поети Революції гідності зображують цю подію в контексті зіштовхування й одвічного протистояння світла й темряви, вони люблять підкреслювати, що з позицій традиційної християнської моралі повстання є актом відновлення справедливості, боротьби за правду. У їхній художній візії Майдан є полем боротьби за цінності (саме так коментують повстання й історики: скажімо, Я. Грицак переконаний, що українці відстоювали цінності вільного, громадянського суспільства²⁰ супроти порядку деспотії й неволі). Оскільки Майдан виявляється не тільки місцем боротьби, а й місцем страждання – особливо в час загострення протестних акцій, з'являються невідповідні порівняння його з хресною дорогою, яку належить пройти українському народові на шляху до свободи. Як-от, у вірші Івана Гентоша *Ми співаємо гімн*, де є такі рядки:

¹⁸ О. Haleta, *Mined Words: An Un-Imaginable Reality and the Search for a New-Language in the Poetry of Maidan*, [in:] *Cossacks in Jamaica, Ukraine at the Antipodes. Essays in Honor of Marko Pavlyshyn*, ed. by A. Achilli, S. Yekelchik, D. Yesypenko, Boston 2020, p. 638.

¹⁹ Д. Павличко, *Вірші з Майдану...*, с. 43.

²⁰ Я. Грицак, *Революція цінностей...*, с. 23.

Визнають вже усі,
 Що сусіда у нас агресор,
 Співчують і зичать
 Здолати тернистий путь,
 Нас шанують у світі,
 І нам аплодують конгреси,
 Тиснуть руки, всміхаються –
 Та зброї нам не дають²¹.

Час і місце подій у цьому контексті набувають особливої ваги. Євгенія Кононенко звертає увагу на те, що історія Майдану була інтерпретована у творчості як віддзеркалення євангельської історії з її основними акцентами, що відповідають житійній оповіді про Месію – його народження, переслідування владою, жертвну смерть та воскресіння:

Події Євромайдану самі по собі цілком надаються до того, щоб бути перепо-віданими мовою євангельського нарративу. І тоді, коли в п'ятнадцять сторіч писалися перші книги Нового Заповіту, чи не були поетами євангелісти, носії арамейської й грецької мов? Звичайно ж, в наші дні новозавітний сюжет в Україні за прискореним сценарієм: 33 роки від Благої вісті в Назареті та народження у Вифлеємі і до розп'яття в Єрусалимі вкладалися в три зимові місяці в Києві. І основні етапи євангельського міфу відбила поезія Майдану, посиливши і без того відчутну присутність на Майдані євангельського міфу. Те, що почалося «побиттям немовлят» (побиття студентів 30 листопада) завершилося Христовою жертвою розстрілу Небесної Сотні 18-20 лютого і відставки тогочасного президента на третій день²².

Принципово важливим мотивом багатьох віршів є присутність Бога на Майдані. Такий мотив звучить у віршах Василя Махна, Маріанни Кіяновської, Олександра Ірванця, Мар'яни Савки та багатьох інших. Присутність Бога не тільки сакралізує саме місце подій, а й надає особливої місії учасникам протесту, які – в символічній проєкції – набувають сили Христових воїнів, **воїнів світла**. Так, перша хвиля протестних акцій припала на грудень, себто період підготовки до Різдвяних свят, що викликало аналогію до євангельського сюжету народження Месії, що, як відомо, супроводжувався масовим убивством немовлят. Загострений драматизм протистояння, в якому сили зла виявляють особливу жорстокість, актуалізує Олександр Ірванець у написаному з нагоди свят вірші *Vigilia, або Мої нічні чування*:

Нібито іще й не надійшло Різдво,
 Та уже полками чималими

²¹ Див.: 12 найкращих віршів про Майдан і АТО, [у:] <https://korali.info/aktualne/12-naikraszih-virshiv-pro-maidan-i-ato.html> (02.05.2022).

²² Є. Кононенко, *Що засвідчує поезія...*, с. 73.

Загатило Іродове воїнство
Вулиці твої, Єрусалиме.
Зі значним відсотком вірогідності
Розвідка донесла про можливість
Скорого народження тут Гідності
Й Віри у Добро і Справедливість²³.

Батьківський чин і материнська молитва

У поезії Євромайдану випадає виділити два типи сакралізації, які умовно можна назвати *чоловічим* і *жіночим* чи конкретніше – **батьківським** та **материнським**. Чоловічий тип реалізує символічну проєкцію постаті Ісуса Христа, в якій акцентовано активну поставу, рішучість чину, боротьби за праведний ідеал (ці асоціації добре накладаються на перший, мирний і спокійний етап протестів), а також готовність принести найвищу жертву – жертву власним життям задля загального блага (такі асоціації відповідають фінальній стадії боротьби, тобто січня – лютого 2014 року, коли на вулицях Києва було пролито кров і вбито багатьох учасників Майдану). Із християнської доктрини запозичено також ідею воскресіння того, хто поклав життя за ближніх: вона втілена в популярному гаслі «Герої не вмирають!», що наводиться й осмислюється в багатьох віршах.

Жіночий варіант сакралізації Майдану, навпаки, апелює не до героїчного чину, а до його емоційної рефлексії, конкретніше – страждання, болю, кривди, травматичного переживання жертви. Він відповідає архетипному образу Богородиці, Стражденної Матері, яка віддає на муки і смерть власного сина, тобто найдорожче з усього, що вона має. Не випадково в ролі ліричного героя нерідко виступає саме жінка (мати, іноді – сестра чи дружина революціонера). Одна з перших антологій майданної лірики була збіркою саме жіночої поезії з характерною жанровою домінантою, що виражена в назві книжки: *Материнська молитва*²⁴.

Є. Кононенко висловлює дискусійну думку про те, що в ліриці Євромайдану реалізувався український комплекс інфантилізму. Таку оцінку вона утверджує на тій підставі, що в цілому масиві віршів з Майдану переважає жіночий тип світосприйняття, виражений через мотиви страждання й жертви, тоді як чоловічий чинник оприявлений слабше. Якщо випадає протиставляти жіночий та чоловічий образ *sacrum*, то варто звернути увагу, твердить дослідниця, на Шевченків інваріант євангельського міфу, втілений у гаслі *І буде син, і буде мати*²⁵. Згідно

²³ О. Ірванець, *Лісні війни...*, с. 16.

²⁴ *Материнська молитва. Українки – героям Майдану: поезії*, передмова Т. Череп-Пероганич, Ю. Пероганич, Київ 2014.

²⁵ Є. Кононенко, *Що засвідчує поезія...*, с. 72-73.

з цим образом, в українській традиції вище поставлено культ Матері, а образ чоловіка зазвичай асоціюють не з батьком (це, ймовірно, рудимент колоніального світосприйняття), а з сином, який виростає під опікою матері, завдячує їй своїм статусом і тільки готується до активного чину. Можна визнати слушність оцінки Є. Кононенко в тому сенсі, що найбільшу популярність здобули саме жіночі твори, вірші-молитви – цей показник опосередковано свідчить про постколоніальний стан суспільства, готового оплакувати жертви, але не готового до загальної мобілізації та активної дії, якої в період Революції гідності потребував історичний момент.

Піком революційного напруження стали трагічні події 18-20 лютого 2014 року на вулиці Інститутській, де відбулися масові розстріли учасників протесту. У поезії ці події зображено як момент *катарсису*, а трагізм ситуації осмислюється в контексті сакральної жертви. У цій жертві своєрідно поєднуються жіночий та чоловічий тип сакралізації. Символом жертви Христа, тобто жертви власним життям, стають загиблі герої, асоційовані з ангелами, з воїнами світла. У їхніх постатях майданні поети вбачають поєднання лицарської постави (шляхетної здатності захищати інших, слабших) та готовності до найвищої жертви, що є свідченням глибоких християнських чеснот. Недаремно саме у віршах уперше з'явилася метафора Небесної Сотні на позначення масових жертв революції; небавом ця метафора стала загальноприйнятною, підхоплена в мас-медіях. В образі Небесної Сотні втілено вдале поєднання компонентів *sacrum* і *profanum*: з одного боку, він окреслює реальних оборонців Майдану, що за козацьким та партизанським звичаєм об'єднувались у військові підрозділи (сотні), проте, з іншого боку, вказує на живий зв'язок із сакральним, оскільки бунтарі своїм героїчним чином здобувають право на культ, подібно до святих та мучеників християнської церкви:

Над нами, браття, від сьогодні
Вартує честь Небесна Сотня.
Стезя героїв незворотна –
У Вічність йде Небесна Сотня²⁶.

Осмислення жертви належить до найсильніших та напружених рефлексій Майдану: таке враження можна винести з усієї літератури Революції гідності, не лише з поезії. Ішлося не просто про неготовність мирних протестувальників погодитися зі смертю, досягнути її вищого сенсу, попри очевидну безглуздість кровопролиття в реальній політичній ситуації, що склалася в лютому 2014 року. Зрозуміло, що фізична загибель побратимів викликала справжній шок у майданівців. Проте пропрацювання травми починається від прагнення надати їй вищий сенс, пояснити її поза межами раціонального дискурсу. Християнське тракту-

²⁶ *Небесна Сотня. Антологія...*, с. 260.

вання жертви в цій ситуації виявляється цілком придатним і доречним, тому до нього охоче звертаються автори Євромайдану. Еволюцію в усвідомленні жертви як сакрального чину добре ілюструє цитата з роману-репортажу Зеновія Філіпчука *День і ніч навколо багаття* (2015):

Це був голос самого народу, і це був вихід із безвиході. І що головне: народ, який там зібрався у довгих протестах і надіях на краще життя, вже не боявся смерті. Повсталі зробили свій вибір. І вже побачили, що вмерти по-людськи з гідністю – це найвища нагорода, це реальні зміни і перемога в їхній довготривалій боротьбі. І на підсвідомому рівні ввійшло передчуття досі незвіданого свята – вмерти героєм. Подібне переживали всі жертвні воїни, які боролися за справедливість і волю, незалежно від національності, країни, часу.

Майдан Незалежності осіяло натхнення, на українських борців за свої людські права глянули з безсмертя воїни світла²⁷.

Сакралізація померлих героїв як воїнів світла – той риторичний прийом, за допомогою якого випадає прийняти неприйнятне, тобто пояснити трагічну загибель багатьох молодих людей, що стала неவிбачальним злочином політичного режиму Віктора Януковича. У віршах Майдану культ Небесної Сотні символізує чоловічу версію християнства, оскільки в ньому звеличують смерть свідому, достойну, лицарську, сприйняту як жертву задля ближніх. Водночас образ Небесної Сотні міцно закріплює жіночий, тобто емоційно-експресивний тип сакралізації. Адже вірші, присвячені пам'яті загиблих героїв, переважно мають жанрову форму молитви, плачу, інвокації, посвяти, епітафії. У таких творах або оплакують героїв, або ж рефлексують про їхню саможертвенність, що дорівнює святості, або ж апелюють до вищих сил у молитві за померлими. Таким чином у культурі корелюють мужній чин (свідома батьківська роль) і жіноча вразливість, виражена в материнській молитві, а також у скорботному жалі за загиблим сином.

Оцінюючи майданну лірику з відстані кількох років від її спонтанного вибуху (2014), маємо ствердити, що це досить-таки різномірний масив текстів, і далеко не все в ньому витримало випробування часом. Навіть добре, що більшість цих текстів було оприлюднено в Мережі й не всі були опубліковані, хоча роль людського документу вони, безумовно, виконали. Із часом ці тексти були витіснені іншими, більш актуальними. Попри це, майданна поезія зберегла дух бунтівної епохи, і цей дух колоритно виражений за допомогою сакральних образів, до яких охоче зверталися українські поети. Відтак, можемо солідаризуватися з оцінкою Євгенії Кононенко, яка вбачає в поезії революції не тільки тимчасову актуальність, а й ознаки позачасового та вічного:

Майбутнє відбере з майданної поезії щось таке, чого ми зараз не можемо осмислити. Зникнуть банальні поезії, зникнуть і ті, які потребуватимуть коментарів

²⁷ З. Філіпчук, *День і ніч навколо багаття*, Львів 2015, с. 197-198.

до реалій. Але вірші з євангельського корпусу, як ті, які найбільшою мірою звертаються до вічного, збережуть для майбутнього якщо не історичну, то міфологічну істину Майдану. Бо ж євангельська парадигма Христової жертви як передумови справдження великої мети (Воскресіння) завжди хвилюватиме людство²⁸.

Висновки

Поезія Революції гідності стала феноменальним явищем у літературі сучасної України. Вона засвідчила повернення в масовій затребуваності конвенційної творчості, яка, здавалося б, маргіналізована в сучасних умовах. Проте в обставинах революційного зриву, межової ситуації, екзистенційного досвіду громадянська поезія набула нового значення, виявила вдалі пошуки в царині художньої образності, яка відповідала б конкретним життєвим реаліям, з одного боку, та переживанням учасників Майдану і їхніх близьких, з іншого боку. Така творчість досить добре діагностує загальний тривожний стан суспільної думки, але вона відображає також цілу амплітуду емоційно-експресивних реакцій, що супроводжували драматичні й трагічні події зими 2013-2014 років в Україні, зокрема у столиці держави Києві.

Провідною ознакою майданної лірики є сакралізація героїв та їхнього чину. Події, що відбувалися на київській площі взимку 2013-2014 років, зображені в євангельському ключі, що надає їм універсального значення: протистояння добра і зла, любові й ненависті, ангелів (воїнів світла) та демонів. Різдвяний час та передсвяткова атмосфера протестів викликали аналогію з сюжетом народження Месії, а завершення революції, що супроводжувалося кривавими жертвами, – з великоднім сюжетом смерті та воскресіння Христа. Таким чином, у ліриці Майдану реалізовано певну еволюцію в осмисленні *sacrum* та накладанню його на реальні події сучасної України. Важливим акцентом багатьох віршів є присутність Бога на київському Майдані: таким чином сакралізується як сама акція протесту, так і її учасники, що набувають статусу героїв.

Лірика Євромайдану засвідчила повернення авторитетності поетові, який може виступати не тільки виразником індивідуальних рефлексій, але й загальних настроїв, потрапить глибоко й переконливо втілити у слові універсальний зміст. Апелювання до сакральних образів, зокрема до євангельського міфу, свідчить про закоріненість цієї поезії в традиції – як національній, так і європейській. Окремо випадає оцінювати репрезентацію в поезії Майдану колективної ідентичності, причому не лише в пасивній констатації певних рис, а в розвитку, в утвердженні героїчного культу та його актуалізації, як це має місце в образі героїв Небесної Сотні.

Українські автори асоціюють Майдан з періодом надзвичайного емоційного зворушення та піднесення, яке стало спільним досвідом, що його, однаке, кожен

²⁸ Є. Кононенко, *Що засвідчує поезія...*, с. 74.

переживав по-своєму. Можна дискутувати про естетичну якість майданної лірики, яка з усією очевидністю репрезентує різні рівні майстерності письма. На хвилі масового інтересу до поезії поки що не з'явився архівір, який би втілював найвищі сподівання українців, пов'язані з революційною зимою 2014 року. По-над те, актуальністю теми Майдан майже одразу поступився перед війною на Донбасі, що вибухнула в тому ж революційному році та значною мірою сприяла «переадресації» пафосу сучасної української лірики. Зрештою, поетична творчість Революції гідності, хоча й стала феноменом свого часу, герметично закоріненим у конкретному історичному кластері, лишається явищем, відкритим для нових інтерпретацій.

References

- Bondar A., *Pisni pisni. Zbirka nyz'koyi poeziyi ta prymityvnoi liryky*, uklad. O. Stukało, Chernivtsi 2014.
- Betko I., *Misteriya vidzhuzhennya dushi vid tyla v ukrayins'kiy postmoderniy prozi*, «Slovo i Chas» 2013, № 2.
- Fylypchuk Z., *Den' i nych navkolo bahatty*, Lviv 2015.
- Głowiński M., *Poezja i rytuał. Wiersze na 60-e urodziny Bolesława Bieruta*, [w:] *Rytuał i demagogia. Trzyście szkiców o sztuce zdegradowanej*, Warszawa 1992.
- Haleta O., *Mined Words: An Un-Imaginable Reality and the Search for a New-Language in the Poetry of Maidan*, [in:] *Cossacks in Jamaica, Ukraine at the Antipodes. Essays in Honor of Marko Pavlyshyn*, ed. by A. Achilli, S. Yekelchik, D. Yesypenko, Boston 2020.
- Horishna H., *Liryka Maydanu u konteksti revolyutsiynoyi poeziyi*, [u:] «Literaturoznachchi studiyi» 2016, vyp. 47.
- Hrytsak Ya., *Revolutsiya tsinnostey*, [u:] # *Euromaidan. History of the Making*, ed. V. Kadygrob, K. Taylor, Kyiv 2014.
- Irvanets' O., *Pisni vyiny*, Kyiv 2014.
- Jakubowska-Krawczyk K., *Kody pamięci w tomie Dmytra Pawlyczki, „Virshi z Maydanu”*, [w:] *Tożsamość ukraińska wobec przemian XVII-XXI wieku*, red. K. Jakubowska-Krawczyk, A. Nowacki, Lublin 2017.
- Kononenko Ye., *Shcho zasvidchuye poeziya Maydanu*, [u:] *Pislya padinnya tiuremnoho muru. Ukrayins'ka literatura za roky nezalezhnosti: tendentsiyi, problemy, pidsumky (1991-2015)*, Zhytomyr 2015.
- Materyns'ka molytva. Ukrayinky – heroyam Maydanu: poeziyi*, peredmova T. Cherep-Perohanych, Yu. Perohanych, Kyiv 2014.
- Matusiak A., *Wyjść z milczenia. Dekolonialne zmagania kultury i literatury ukraińskiej XXI wieku z traumą postkolonialną*, Wrocław 2019.
- Nabytochych I., *Universum sacrum'u v khudozhniy prozi (vid Modernizmu do Postmodernizmu)*, Drohobych – Lublin 2008.
- Nabytovych I., *Kategoriya sacrum i khudozhnya literatura*, «Slovo i Chas» 2009, nr 6.
- Nebesna Sotnya. Antolohiya maydaniv'skykh virshiv*, upor., peredmova L. Voronyuk, Chernivtsi 2014.
- Pavlychko D., *Virshi z Maydanu*, Kyiv 2014.
- Pietnoczka P., *Scena polityczna po Euromajdanie*, [w:] *Ukraina – czas przemian po rewolucji godności*, red. A. Furier, Poznań 2017.

- Rodyk K., *Atypova literature. Yak 2014-y rik poznachyvysya na knyzhkovomu rynku*, «Ukrayina Moloda» 2015, 17 bereznyiia, [u:] <http://www.umoloda.kiev.ua/number/2624/164/92261/>.
- Ryabchuk M., *Dolannya ambivalentnosti. Dykhotimia ukrayins'koyi natsional'noyi identychnosti – istorychni prychny ta politychni naslidky*, Kyiv 2019.
- Shore M., *The Ukrainian Night: An Intimate History of Revolution*, New Haven 2017.
- Stetsyk M., *Khresna doroha. «Pyatnadtsiata statsiya» (poeziya Maidanu v sakralnomu vymiri)*, «Naukovyi visnyk Tchernivetskoho Universytetu. Romano-slov'ans'kyy dyskurs» 2016, vyp. 72.
- Ukraina po (Euro)majdanie. Od autorytaryzmu do protodemokracji*, red. A. Stelmach, L. Hurska-Kowalczyk, Toruń 2016.
- Ukraine's Euromaidan. Analyses of a Civil Revolution*, Stuttgart 2015.
- 12 naykrashchykh pisen' pro Maydan i ATO*, [u:] <https://korali.info/aktualne/12-naikraszih-virshiv-pro-maidan-i-ato.html>.
- Wójcicka U., *Między dobrem a złem, czyli staroruskie poszukiwania ideału świętości*, [w:] *Sacrum w literaturach słowiańskich*, red. J. Gotfryd, P. Nowaczyński, Lublin 1997.
- Yevromaydan. Lyrchna khronika [poetychna olekciya]*, Brusturiv 2014.
- Zhuk S., *Ukrainian Maidan as the Last Anti-soviet Revolution, or the Methodological Danger of SovietNostalgia (Notes of an American Ukrainian Historian from Inside the Field of Russian Studies in the United States)*, “Ab Imperio” 2014, nr 3.

NOTA O AUTORZE

Jarosław Poliszczuk – profesor w Zakładzie Ukrainistyki Instytutu Filologii Wschodniosłowiańskich Uniwersytetu imienia Adama Mickiewicza w Poznaniu. Zainteresowania badawcze dotyczą historii literatury ukraińskiej XIX-XX wieku, współczesnej sytuacji literackiej i kulturowej na Ukrainie, komparatystyki literackiej i kulturowej. **Książki:** *Ukraińskie rozstaje*, Białystok 2015; *Гібридна топографія*, Czerniowce 2018; *Фронтирна ідентичність. Одеса XX століття*, Kijów 2019; *Пошуки Східної Європи*, Czerniowce 2020, *Краса у дзеркалах буття. Постать Михайла Коцюбинського в українській культурі*, Poznań 2021.

ORCID: 0000-0001-9081-7900

Email: jaropk@gmail.com